Acta Baltico-Slavica

Acta Baltico-Slavica, 45
Warszawa 2021

Article No. 2531
DOI: 10.11649/abs.2531
Citation: Dzięgiel, E. (2021). „Sierp", „Młot", „Trybuna Radziecka": tytuły polskojęzycznej prasy wydawanej w międzywojennym ZSRR. *Acta Baltico-Slavica, 45*, Article 2531. https://doi.org/10.11649/abs.2531

Ewa Dzięgiel
Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
Kraków
ewa.dziegiel@ijp.pan.pl
https://orcid.org/0000-0003-2604-0417

„Sierp", „Młot", „Trybuna Radziecka": tytuły polskojęzycznej prasy wydawanej w międzywojennym ZSRR

1. Wstęp

Przedmiotem badania są polskojęzyczne gazety i czasopisma publikowane w latach 1917–1939 na terenie ZSRR. Ich wydawcami były ośrodki władzy kolejnych szczebli: centralnego (Moskwa), republikańskiego (Mińsk w republice białoruskiej oraz Kijów/Charków w republice ukraińskiej), dalej lokalnego. Część była wydawana przez podległe władzy organizacje oraz instytucje (pisma dziecięce, młodzieżowe, antyreligijne, oświatowe). Lista tytułów periodyków, a także informacje prasoznawcze na ich temat, pochodzą z dostępnych opracowań (Daszkiewicz, 1966; Dzięgiel i in., 2016; Grek-Pabisowa i in., 2008; Myśliński, 1972; Sierocka, 1963, 1968; Ślisz, 1958a, 1958b, 1968). Wybór badanej prasy w wersji cyfrowej został zarchiwizowany w Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk (por. antologia i skrótowy opis prasoznawczy tytułów wydawanych na terenie sowieckiej Ukrainy w: Dzięgiel, 2016a).

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

W studiach z zakresu onomastyki (medioonomastyki) przyjmuje się, że tytuły gazet i czasopism to swoiste nazwy własne, które odnoszą się do jednego obiektu (mają referencję jednostkową), ale pełnią też funkcję opisowo-charakteryzującą (nie są „przezroczyste”, mają znaczenie) (por. Chłądzyńska, 2000; Skowronek, 2000, 2004; Skowronek & Rutkowski, 2004). Prasa jest istotnym ogniwem komunikacji społecznej, w tym komunikacji politycznej, tak więc tytuły prasowe są swego rodzaju odzwierciedleniem epoki. Przedstawiane w niniejszym artykule periodyki stanowią świadectwo epoki szczególnej – były wydawane w pierwszych dekadach po rewolucji 1917 roku w warunkach państwowego monopolu informacyjnego. Sposoby nominacji gazet i czasopism drukowanych w języku polskim zostały dostosowane do jednej linii politycznej i ideologicznej obowiązującej w ZSRR. Wobec tego słownictwo wykorzystane w badanych tytułach prasowych warto omówić na tle właściwości ówczesnej rosyjskiej propagandy politycznej i kształtującej się na jej wzór propagandy polskojęzycznej.

2. Materiał źródłowy

Niemal wszystkie zgromadzone medionimy mają postać frazy nominalnej, wyjątek stanowi jeden tytuł o kształcie frazy werbalnej: „Bądź Gotów” (Ukraina: Charków/Kijów 1929–1935). Najobszerniejszy zbiór tworzą nazwy dwuwyrazowe: 61 tytułów w formie frazy nominalnej – zob. tab. 1 oraz jeden wymieniony wyżej w formie frazy werbalnej.

Tab. 1. Tytuły w postaci frazy nominalnej – dwuwyrazowe (z miejscem i datą wydania)

„Bezbożnik Wojujący” Rosja: Moskwa 1925–1929	„Bolszewicka Zmiana” Ukraina: Marchlewsk 1933–1934, dodatek do: „Marchlewszczyzna Radziecka”/„Szturmowiec Pól”
„Bolszewik Olewszczyzny” Ukraina: Olewsk 1932–1934	„Do Światła” Ukraina: Charków 1927–1928
„Głos Komsomolca” Ukraina: Baranówka 1934, dodatek do: „O Kolektyw Bolszewicki”	„Głos Komunisty” Ukraina: Kijów/Charków 1919–1922
„Głos Metalowca” Ukraina: Zaporoże-Kamieńskoje 1933–1935	„Głos Młodzieży” Ukraina: Kijów/Charków 1925–1935
„Głos Radziecki” Ukraina: Kijów 1935–1941	„Głos Wolnych” Rosja: Piotrogród 1918
„Goniec Czerwony” Białystok 1920	„Gospodarka Kolektywna” Ukraina: Charków 1932
„Gwiazda Młodzieży” Białoruś: Mińsk 1922–1927	„Kolektywista Emelczyńszczyzny” Ukraina: Emilczyn 1932–1935
„Kolektywista Pogranicza” Ukraina: Płoskirów 1930–1935	„Komsomolec Pogranicza” Ukraina: Zasław 1935, dodatek do: „O Wieś Socjalistyczną”

„Komsomolec Żytomierszczyzny" Ukraina: Żytomierz 1934, dodatek do: „Wołyń Radziecki"	„Komsomolska Stroniczka" Ukraina: Wołoczyska 1935, dodatek do: „Komunard Pogranicza"
„Komunard Pogranicza" Ukraina: Wołoczyska 1932–1935	„Komunista Polski" Ukraina: Kijów 1919
„Kultura Mas" Rosja: Moskwa 1929–1937	„Łączność Wytwórcza" Ukraina: Połonne 1932–1935
„Marchlewszczyzna Radziecka" Ukraina: Marchlewsk 1930–1934	„Młodociany Szturmowiec" Ukraina: Charków 1931–1932
„Na Barykady" Ukraina: Charków 1920–1921	„Młody Towarzysz" Ukraina: Kijów 1921 (dwutygodnik) oraz Kijów 1924 (miesięcznik)
„Natarcie Socjalistyczne" Ukraina: Zatońsk 1932–1933	„Myśl Bolszewicka" Rosja: Moskwa 1928–1931
„Polska Prawda" Białoruś: Mińsk 1917–1918	„Pograniczna Prawda" Ukraina: Sławuta 1932–1935
„Proletarjusz Charkowski" Ukraina: Charków 1928, 1929	„Poradnik Oświatowy" Ukraina: Kijów 1930–1932
„Socjalistyczne Polesie" Ukraina: Korosteń 1934	„Przegląd Komunistyczny" Ukraina: Charków/Kijów 1920
„Stroniczka Bezbożnika" Białoruś: Mińsk 1924, dodatek do: „Młot"	„Sprawa Robotnicza" Rosja: Piotrogród 1918
„Stroniczka Dziewcząt" Ukraina: Kijów 1926–1928, dodatek do: „Głos Młodzieży"	„Stroniczka Kobiety" Białoruś: Mińsk 1927, dodatek do: „Orka" Ukraina: Kijów 1925–1929, dodatek do: „Sierp"
„Stroniczka Komsomolska" Ukraina: Wołoczyska 1934–1935, dodatek do: „Komunard Pogranicza"	„Stroniczka Literacka" Ukraina: Kijów 1927–1929, dodatek do: „Głos Młodzieży" Białoruś: Mińsk 1934, dodatek do: „Orka"
„Stroniczka Oświatowca" Białoruś: Mińsk 1923–1926, dodatek do: „Młot"/„Orka"	„Stroniczka Wojskowa" Ukraina: Kijów 1928, dodatek do: „Głos Młodzieży"
„Szlak Października" Ukraina: Szepetówka 1932–1933	„Sztandar Komunizmu" Białoruś: Mińsk/Smoleńsk 1920
„Sztandar Młodzieży" Białoruś: Mińsk 1921–1922, dodatek do: „Sztandar Komunizmu"/„Młot"	„Sztandar Pioniera" Ukraina: Kijów 1924–1925
„Sztandar Socjalizmu" Ukraina: Horodnica 1933–1935	„Szturm Bolszewicki" Ukraina: Berdyczów 1932–1935
„Szturm Socjalistyczny" Ukraina: Nowogród Wołyński 1932–1934	„Szturmowiec Dzierżyńszczyzny" Białoruś: Dzierżyńsk 1934

„Szturmowiec Nadzbruczański” Ukraina: Gródek Podolski 1933–1935	„Szturmowiec Kojdanowszczyzny” Białoruś: Kojdanów 1931–1934
„Szturmowiec Rady” Białoruś: Malinów 1933–1934	„Szturmowiec Pól” Ukraina: Marchlewsk 1934–1935
„Trybuna Radziecka” Rosja: Moskwa 1927–1938	„Trybuna Komunistyczna” Rosja: Moskwa 1919–1923
„Wiadomości Komunistyczne” Rosja: Moskwa 1920	„Wiadomości Komisarjatu” Rosja: Piotrogród 1917–1918, Ukraina: Charków 1918
„Żołnierz Polski” Ukraina: Charków/Kijów 1920	„Wołyń Radziecki” Ukraina: Żytomierz 1932–1935
„Żołnierz Rewolucji” Ukraina: Kijów 1920	

W dalszej kolejności są onimy składające się z trzech wyrazów (13 tytułów, zob. tab. 2) oraz z jednego wyrazu (10 tytułów, zob. tab. 3).

Tab. 2. Tytuły w postaci frazy nominalnej – trzywyrazowe (z miejscem i datą wydania)

„Biuletyn »Głosu Komunisty«” Ukraina: Kijów 1920, dodatek do: „Głos Komunisty”	„Głos Armii Czerwonej” Ukraina: Kijów 1919, dodatek do: „Głos Komunisty”
„Ku Nowej Szkole” Rosja: Moskwa 1924–1928	„O Bolszewickie Kolektywy” Ukraina: Szepetówka 1933–1935
„O Kolektyw Bolszewicki” Ukraina: Baranówka 1933–1935	„O Młodzież Bolszewicką” Ukraina: Żytomierz 1934, dodatek do: „Wołyń Radziecki”
„O Siew Bolszewicki” Ukraina: Chorowica 1933	„O Tempo Bolszewickie” Ukraina: Gródek Podolski 1932–1933
„O Wieś Socjalistyczną” Ukraina: Zasław 1932–1935	„Orka w Kopylszczyźnie” Białoruś: rej. Kopyl 1931, gazeta wyjazdowa „Orki”
„Stroniczka Czerwonego Oświatowca” Białoruś: Mińsk 1926, dodatek do: „Młot”/„Orka”	„Z Pola Walki” Rosja: Moskwa 1926–1934
„Z Bolszewickim Naporem”[1] Białoruś: Łańcut 1932	

[1] Chodzi zapewne o ‘natarcie’ – tłumaczenie ros. *наступление*, biał. i ukr. *наступ*, por. tytuł „Natarcie Socjalistyczne”.

Tab. 3. Tytuły w postaci frazy nominalnej – jednowyrazowe (z miejscem i datą wydania)

„Dzierżyniec” Ukraina: Zaporoże-Kamieńskoje 1932–1933	„Komunista” Ukraina: Charków 1921
„Komuna” Ukraina: Odessa 1919	„Orka” Białoruś: Mińsk 1926–1937
„Młot” Białoruś: Mińsk 1918–1926	„Sierp” Ukraina: Kijów/Charków 1922–1935
„Prawda” Białoruś: Mińsk 1917	„Świt” Rosja: Moskwa 1926–1927
„Towarzysz” Rosja: Moskwa 1921, 1922	„Trybuna” Rosja: Piotrogród/Moskwa 1917–1919

Odosobniony przykład stanowi tytuł złożony z czterech wyrazów: „Trybuna Radziecka na Kołach” (Ukraina: Korosteń 1930).

3. Analiza formalno-semantyczna

3.1. Rzeczowniki tradycyjnie stosowane w polskim nazewnictwie prasowym

W bazie przedstawianych periodyków pojawiają się takie, które nawiązują do ugruntowanej polskiej tradycji nazewniczej, wykorzystując w tytule leksemy *głos*: „Głos Komunisty” i in., *goniec*: „Goniec Czerwony”, *przegląd*: „Przegląd Komunistyczny”, *wiadomości*: „Wiadomości Komisarjatu” i in. Medionimy tego typu w pewnym zakresie kontynuują znaną konwencję leksykalną (Chłądzyńska, 2000; Skowronek, 2004).

Najczęściej (w ośmiu tytułach) występował *głos*. Ten wzór nazewniczy utrzymywał się w całym badanym okresie, od jednego z najważniejszych polskojęzycznych pism w pierwszym pięcioleciu po rewolucji bolszewickiej: „Głosu Komunisty” (1919–1922), poprzez znany periodyk dla młodzieży: „Głos Młodzieży” (1925–1935), aż po ostatnie pismo publikowane po polsku w ZSRR do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej (1941): „Głos Radziecki” (1935–1941).

Z kolei wymieniony „Przegląd Komunistyczny” był kontynuowany jako „Nowy Przegląd” – organ teoretyczny Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (od 1925 roku – Komunistyczna Partia Polski), przy czym był drukowany w latach 1922–1937 już poza terenem ZSRR (miejsca wydania: Sopot, Berlin, Kopenhaga, Paryż, Bruksela), od 1936 roku ukazywał się pod skróconym tytułem: „Przegląd” (Meglicka, 1983).

Inne leksemy, tradycyjnie wykorzystywane jako człony tytułów prasowych, odnotowane w badanym zestawie, to *biuletyn*: „Biuletyn »Głosu Komunisty«”, oraz *poradnik*: „Poradnik Oświatowy”. Ponadto w pewnym sensie nazwę gatunkową stanowi człon *stroniczka*. Stosowany jest w tytułach dodatków do głównego pisma, np. „Stroniczka Wojskowa” – dodatek do „Głosu Młodzieży”.

Osobne miejsce – ze względu na ważną pozycję w dziejach tytułów polskiej prasy – zajmuje słowo *trybuna*. W badanym materiale występuje zarówno w nazwach wczesnych polskojęzycznych wydawnictw w Rosji sowieckiej: „Trybuna", „Trybuna Komunistyczna", jak i wpływowego dziennika „Trybuna Radziecka" publikowanego w ZSRR na szczeblu centralnym (Moskwa) w latach 1927–1938, czyli niemal do wybuchu II wojny światowej (Graczykowska, 2018; Sierocka, 1968). Leksem ten pojawił się również w nazwach periodyków wydawanych w Polsce po II wojnie światowej, najważniejszym z nich była „Trybuna Ludu" (organ prasowy Komitetu Centralnego PZPR, 1948–1990), ten schemat nazewniczy powielały m.in. dzienniki regionalne: na Śląsku „Trybuna Robotnicza" (1945–2004) czy na Śląsku Opolskim „Trybuna Opolska" (1952–1993).

Historia nazw periodyków z członem *trybuna* sięga początków ruchów lewicowych na ziemiach polskich[2]. W pierwszej dekadzie XX wieku Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy (partia marksistowska, poprzedniczka KPRP i KPP) wydawała „Trybunę Ludową" (Warszawa 1905), następnie „Trybunę" (Warszawa 1910–1911), która okresowo zmieniała tytuł, w 1910 roku ukazywała się m.in. jako „Młot" (Myśliński, 1982). Tytuł „Trybuna Robotnicza" nosiło też pismo komunistyczne drukowane w międzywojennej Polsce (Lwów 1922–1924) (Meglicka, 1983).

Częste wykorzystywanie słowa *trybuna* w historii polskiego nazewnictwa prasowego ma związek z jego metaforycznym znaczeniem utrwalonym w polszczyźnie ‘środek przekazu, za pomocą którego mogą być przedstawiane czyjeś poglądy i prowadzone dyskusje' (WSJP PAN, 2007).

Analogiczne wzory nazewnicze wykorzystywane były w czasopiśmiennictwie publikowanym po roku 1917 w językach rosyjskim, białoruskim i ukraińskim. Pięciotomowy wykaz bibliograficzny gazet wydawanych na terenie ZSRR w latach 1917–1960 (por. *Газеты СССР*, 1970–1984) podaje wiele przykładów medionimów z leksemami ros. *бюллетень, голос, трибуна, известия,* biał. *бюлетэнь, голас, трыбуна, вестка* lub *ведомости***,** ukr. *бюлетень, голос, трибуна, вісті*[3].

3.2. Rzeczowniki nazywające osoby

W badanych tytułach periodyków polskojęzycznych często występują rzeczowniki będące nazwami osób: *bezbożnik* – tu w znaczeniu ‘ateista', *bolszewik*, *komsomolec* ‘członek Komsomołu, czyli Komunistycznego Związku Młodzieży'[4], *komunista*,

---

[2] Korzenie tego wzoru nazewniczego można widzieć już wcześniej w słynnym periodyku wydawanym w języku francuskim w Paryżu – założonej i redagowanej przez Adama Mickiewicza „Trybunie Ludów" (LA TRIBUNE DES PEUPLES. Journal quotidien. [„Trybuna Ludów"] Paris, 1849).

[3] Pol. *biuletyn, głos, trybuna, wiadomości.*

[4] Organizacja istniała od 1918 roku, od roku 1922 pod nazwą: Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży, zrzeszała młodych ludzi w wieku 14–28 lat.

metalowiec ‘pracownik zakładów metalurgicznych’, *kolektywista* – tu: ‘członek kołchozu; kołchoźnik’, *komunard* – tu: ‘komunista; rewolucjonista’, *oświatowiec* ‘pracownik oświaty’, *pionier* ‘członek organizacji pionierskiej’[5], *proletariusz*, *szturmowiec* ‘przodownik pracy’, *towarzysz* – tu: ‘komunista’, *żołnierz*.

W liczbie mnogiej pojawia się słowo *masy* („Kultura Mas"), którego znaczenie za ros. *массы* można sprecyzować jako ‘szerokie warstwy ludności pracującej; lud’ (SUsz, 1935–1940; TSJSow, 1998)[6], a także *wolni* – znaczenie substantywizowane ‘ludzie wolni’ („Głos Wolnych").

Odrębną grupę tworzą pisma adresowane do młodych czytelników, zawierające w nazwie leksem *młodzież*: „Głos Młodzieży" i in., a także dodatki prasowe skierowane do kobiet ze słowami *dziewczęta*, *kobieta* w tytule: „Stroniczka Dziewcząt" – dodatek do „Głosu Młodzieży", „Stroniczka Kobiety" – dwa różne dodatki, jeden do kijowskiego „Sierpa", drugi do mińskiego „Młota"/„Orki".

Na komentarz zasługuje przynajmniej kilka z wymienionych rzeczowników oznaczających osoby. Wyraźnie kontrowersyjnym słowem jest wykorzystany w tytułach dwóch periodyków polskojęzycznych *bezbożnik*, mający historycznie i współcześnie jednoznacznie pejoratywne konotacje (por. *bezbożnik*, *bezbożny* w SW, 1900–1927 i słownikach współczesnych). Analogiczne leksemy rosyjskie: *безбожник*, *безбожный* również miały w historii ruszczyzny zdecydowanie negatywne konotacje. Jak zaznacza Olesia Dmitrievna Surikova (Сурикова**,** 2014), zmiana konotacji tych słów nastąpiła po rewolucji 1917 roku. Leksem *безбожник* w języku porewolucyjnym w związku z forsowaną odgórnie ideologią ateistyczną zyskał waloryzację pozytywną i zaczął być używany w sensie ‘działacz na polu propagandy ateistycznej’ (Скляревская, 2001, cyt. za: Сурикова, 2014). Specjalizację leksemu w tym właśnie znaczeniu poświadczają: SUsz (1935–1940), jak też TSJSow (1998) oraz Kupina (Купина, 1995, s. 29). Dopiero w okresie postsowieckim, na przełomie XX i XXI wieku, wraz z powrotem religii do życia państwowego, słowa *безбожник* i pochodne w języku oficjalnym zmieniły na powrót waloryzację w kierunku „dawnej" pejoratywnej (Сурикова, 2014).

Leksem *безбожник* i pochodne były używane w tytułach periodyków antyreligijnych i antyklerykalnych tworzonych w ZSRR już od 1922 roku, wszystkie wydawano w Moskwie: „Безбожник" (‘Bezbożnik’, 1922–1941), „Безбожник у станка" (‘Bezbożnik przy Pracy’, 1923–1931), „Деревенский безбожник" (‘Wiejski Bezbożnik’, 1928–1932), „Юные безбожники" (‘Młodzi Bezbożnicy’, 1931–1933), „Безбожный крокодил" (‘Bezbożny Krokodyl’, 1924–1925, satyryczny dodatek do pisma „Безбожник").

[5] Organizacja istniała od 1922 roku, od roku 1924 pod nazwą: Wszechzwiązkowa Organizacja Pionierska imienia W. I. Lenina, zrzeszała dzieci w wieku 9–14 lat.

[6] W artykule odwołuję się do słownika pod red. D. N. Uszakowa, w którym po raz pierwszy uwzględniono porewolucyjne słownictwo rosyjskie (wyd. 1935–1940; SUsz, 1935–1940), oraz do opracowania TSJSow (1998).

W Moskwie publikowany był również polskojęzyczny tytuł antyreligijny „Bezbożnik Wojujący” (1929–1935) – organ Antykatolickiej Sekcji przy Centralnej Radzie Związku Wojujących Bezbożników, następnie Centralnej Rady Związku Bezbożników Wojujących (Sierocka, 1968, s. 58). Wcześniej – w 1924 roku – jako dodatek do mińskiego „Młota” pojawiła się „Stroniczka Bezbożnika”. W ówczesnej propagandzie polskojęzycznej, na wzór języka rosyjskiego, *bezbożnik, bezbożnica, bezbożny* itp. miały nowe, pozytywne znaczenie. Świadczą o tym m.in. autonominacje, np. korespondent „Bezbożnika Wojującego” podpisywał nadsyłane do gazety teksty pseudonimem *Bezbożnik*[7] („Bezbożnik Wojujący” nr 3, 1930), w artykułach składano deklaracje, typu „jestem aktywną bezbożnicą, rozpowszechniam pracę bezbożną i czuję się szczęśliwą, że sama podkładam cegiełkę pod nowy gmach socjalizmu…” (artykuł pt. *Jak ja się stałam bezbożnicą*, „Bezbożnik Wojujący” nr 2, 1930).

Periodyki antyreligijne wydawane po rewolucji 1917 roku w różnych językach narodów i mniejszości narodowych ZSRR opatrywane były tytułami analogicznymi do rosyjskich (wykaz tytułów prasowych z odpowiednikami leksemu *безбожник* ‘bezbożnik’ w różnych językach, por. *Газеты СССР*, 1970, 1976). Na terenie Ukrainy wychodziły w języku ukraińskim: „Безвірник” (‘Bezbożnik’) i „Войовничий безвірнік” (‘Bezbożnik Wojujący’), zaś w języku ukraińskim oraz jidysz: „Безвірник Херсонщини” (‘Bezbożnik Chersońszczyzny’).

Objaśnienia wymaga nazwa osobowa *komunard*. Leksem ten używany był ówcześnie przede wszystkim w sensie ‘komunista’ na wzór ros. *коммунар* ‘komunista; rewolucjonista; bojownik za komunizm’ (TSJSow, 1998). SUsz (1935–1940) podaje jako pierwsze znaczenie ‘członek Komuny Paryskiej 1871’, jako drugie ‘komunista’ (z kwalifikatorem *potoczny*) (por. też Graczykowska, 2018, s. 197; w prasie wydawanej w języku polskim w ZSRR po II wojnie światowej: Mędelska, 2004, s. 278).

Rzeczownik *proletariusz* (w starszej ortografii *proletarjusz*) nawiązywał do kanonicznego hasła komunistów: „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!”, pochodzącego z „Manifestu komunistycznego” Karola Marksa i Fryderyka Engelsa (1848). Cytat ten widniał w godle ZSRR oraz godłach wszystkich republik związkowych (w języku rosyjskim oraz w tłumaczeniu na oficjalny język republiki). Figurował też na pierwszej stronie przy winiecie tytułowej niemal wszystkich periodyków polskojęzycznych wydawanych w międzywojennym ZSRR, w pismach dla dzieci i młodzieży w zmodyfikowanej postaci: „Młodzi proletariusze wszystkich krajów łączcie się!” („Młody Towarzysz”, „Głos Młodzieży”). Slogan ten po II wojnie światowej trwale wpisał się w oficjalny język PRL, drukowany był m.in. nad winietą tytułową „Trybuny Ludu” i innych gazet epoki.

W międzywojennych wydawnictwach polskojęzycznych w ZSRR leksem *proletariusz* miał sens analogiczny do ros. *пролетарий*: ‘pracownik najemny w społe-

[7] Tego typu antroponim należy do kategorii aliokryptonimów – charakteryzuje poglądy autora.

czeństwie kapitalistycznym, pozbawiony własności środków produkcji' (SUsz, 1935–1940) lub szerzej 'przedstawiciel klasy robotniczej' (TSJSow, 1998).

Neologizm *szturmowiec* 'przodownik pracy' został upowszechniony w badanej prasie na wzór rosyjskiego *ударник*. SUsz (1935–1940) definiuje leksem *ударник* następująco: 'przodujący robotnik budownictwa socjalistycznego, przekraczający normy produkcyjne, aktywnie opanowujący technologie i stanowiący przykład dyscypliny pracy' (z kwalifikatorem *neologizm*), podobną definicję podaje TSJSow (TSJSow, 1998; por. też Graczykowska, 2018, s. 305; w prasie wydawanej w języku polskim w ZSRR po II wojnie światowej: Mędelska, 2000, s. 423).

Rzeczownik *szturmowiec* wchodzi w skład sześciu tytułów prasowych, tworząc najliczniejszy zbiór w obrębie grupy zawierającej nazwy osób. Tytuły te zostały utworzone na początku lat 30. XX wieku, co świadczy o wzrastającej popularności leksemu w początkach stalinizmu. Był to też etap tzw. pierwszej pięciolatki, czyli pierwszego pięcioletniego planu rozwoju gospodarki narodowej w ZSRR (1929–1933), otwierający nową erę w historii kraju, to jest okres gospodarki centralnie sterowanej (planowanej). Pięć pism z nazwą *szturmowiec* wydawano na szczeblu rejonowym jako narzędzie agitacji na rzecz kolektywizacji rolnictwa i konkretnych zadań pięciolatki. Szóste wydawnictwo, „Młodociany Szturmowiec" (1931–1932), było drukowane jako pomoc dydaktyczna – uzupełnienie podręczników szkolnych dla uczniów szkół średnich (Dzięgiel i in., 2016).

Polskojęzyczne pisma wykorzystujące leksem *towarzysz* w tytule to periodyki skierowane do dzieci i młodzieży: moskiewski „Towarzysz" (1921, 1922) oraz kijowski „Młody Towarzysz" (dwutygodnik 1921; miesięcznik 1924). Redakcja stołecznego „Towarzysza" w pierwszym numerze barwnie objaśniała młodym czytelnikom motywację tytułu:

> Nie przypadkiem nazwaliśmy to pismo „Towarzyszem". Wy słyszycie teraz dookoła siebie ciągle to słowo „towarzysz" i nie wiecie może wcale, jakie jest jego istotne znaczenie. Wówczas kiedy myśmy byli dziećmi, kiedy nad Rosją i nad Polską panował okrutny car i żandarm, wtedy to słowo wymawiano szeptem i było ono przysięgą i hasłem zarazem. Bo wymówione głośno prowadziło w odległe śniegi Sybiru albo za kratę więzienia. A jeżeli czasem późną nocą zjawił się w naszym domu człowiek, z oczu którego czytało się, że nie ma on domu, nie ma rodziny, bo jest jak zwierz dziki tropiony przez żandarmów, i jeżeli szepnął: „Jestem towarzysz", to znaczyło, że trzeba mu oddać choćby własne łóżko, własną koszulę i ostatnim kawałkiem chleba się z nim podzielić, bo to był „towarzysz", to znaczy człowiek bliższy niż brat, człowiek, który żył i umierał wraz z Tobą dla tej samej sprawy. Więc szanujcie to słowo („Towarzysz" nr 1 z dn. 12.03.1921, cyt. za: Ślisz 1958b, s. 62).

Pod nazwą „Towarzysz" ukazywało się również pismo dla młodzieży drukowane w II Rzeczpospolitej niemal przez całe międzywojnie (1922–1936) jako organ Komunistycznego Związku Młodzieży Polski (Meglicka, 1961b).

W wypadku rosyjskiego słowa *товарищ* modyfikacja sensu i melioryzacja semantyczna jest widoczna w SUsz (1935–1940), który podaje oprócz znaczenia ‘człowiek czynu, wspólnie z kimś pracujący, pomagający mu, uczestniczący z nim we wspólnym przedsięwzięciu, bliski mu ze względu na wspólne zajęcie, warunki życia', dwa kolejne: ‘członek własnej partii politycznej (w języku partii rewolucyjnych, szczególnie komunistów)' oraz ‘członek sowieckiej organizacji społecznej, należący do sowieckiego społeczeństwa, każdy, kto wespół z innymi uczestniczy we wspólnej pracy sowieckiej'. TSJSow (1998) rejestruje jako podstawowe znaczenie ‘obywatel w społeczeństwie sowieckim'. Leksem pełnił ponadto funkcję adresatywno-tytularną. Stosowany był jako zwrot adresatywny po pierwsze do osób z własnego środowiska (partyjnego, sowieckiego), po drugie w społeczeństwie sowieckim – do każdej obcej osoby dorosłej, do nieznajomego (SUsz, 1935–1940; TSJSow, 1998).

Zleksykalizowane połączenie *towarzysz partyjny* ‘w organizacji socjalistycznej współczłonek tej partii', jak podała Zofia Zaron (Zaron, 2010), odnotował jako pierwszy z polskich leksykonów słownik Arcta wydany w roku 1939 (Arct, 1939). Analizując powojenne leksykony języka polskiego, autorka stwierdziła, że między słownikiem pod redakcją W. Doroszewskiego (SJPDor, 1958–1969) a 20 lat późniejszym pod redakcją M. Szymczaka (SJPSzym, 1978–1981) pojawiła się różnica w kolejności podawania znaczeń w haśle *towarzysz*. W SJPDor (1958–1969) na pierwszym miejscu jest ‘ten, kto jest przy kim obecny, kto przebywa gdzie z kim, spędza z kim czas', na drugim – ‘członek partii lub organizacji robotniczej', w SJPSzym (1978–1981) zaś jako znaczenie podstawowe zostało podane to drugie.

Warto przy tym zauważyć, że porównanie słów: rosyjskiego *товарищ* i polskiego *towarzysz* pokazuje różnicę w kwestii używania ich jako form adresatywnych. W odróżnieniu od rosyjskiego leksemu, który był stosowany w ZSRR jako zwrot do każdej nieznajomej osoby, polski *towarzysz* pełnił w czasach PRL funkcję tytularno-adresatywną w ograniczonym zakresie, głównie w oficjalnych relacjach między członkami partii komunistycznej (PZPR).

Liczne periodyki publikowane po rewolucji 1917 roku w języku rosyjskim oraz innych językach narodów i mniejszości narodowych ZSRR wykorzystywały w tytułach wspomniane powyżej nazwy osób, por. w opracowaniu „Газеты СССР" (*Газеты СССР*, 1970–1984) medionimy z leksemami ros. *большевик, комсомолец, коммунист, колхозник, коммунар, пионер*, biał. *бальшавiк, камсамолец, камунiст, калгаснiк, камунар, пiянер*, ukr. *більшовик, комсомолець, комуніст, колгоспник, комунар, піонер*[8]. Dowolna z wymienionych nazw osób może posłużyć jako ilustracja powielania w różnych językach wzorowanego na czasopiśmiennictwie rosyjskim schematu nazewniczego. Na przykład periodyki z odpowiednikami rosyjskiego słowa *большевик* ‘bolszewik' w nazwie ukazywały się w kilkudziesięciu

[8] Pol. *bolszewik*, *komsomolec*, *komunista*, *kołchoźnik*, *komunard*, *pionier*.

językach na terenie europejskiej i azjatyckiej części ZSRR – w kolejności alfabetycznej (*а–я*) począwszy od języka awarskiego: „МагІарул большевик" (‘Bolszewik Gór’[9]), kończąc na języku jakuckim: „Үөһээ-Бүлүү большевига" (‘Bolszewik Wierchniewilujski’[10]) (*Газеты СССР*, 1984, ss. 10, 88).

Bardzo często replikowany był też szablon medionimu z komponentem o znaczeniu ‘przodownik pracy’ – ros. *ударник*, biał. *ударнік*, ukr. *ударник* (w polskojęzycznych tytułach – omawiany wyżej *szturmowiec*). W języku ukraińskim wychodziło około 30 pism ze słowem *ударник* w nazwie, np. „Колгоспний ударник" (‘Przodownik Kołchozu’), „Молодий ударник" (‘Młody Przodownik’), „Ударник полів" (‘Przodownik Pól’), „Ударник Полісся" (‘Przodownik Polesia’), a także jeden ze słowem *ударниця* ‘przodowniczka pracy’: „Ударниця". W języku białoruskim ukazywało się pięć tego typu pism, np. „Ударнік Дзержыншчыны" (‘Przodownik Dzierżyńszczyzny’), „Ударнік калгасаў" (‘Przodownik Kołchozów’) (por. *Газеты СССР*, 1984). Periodyki z odpowiednikami ros. *ударник* ‘przodownik’ w tytułach publikowano w kilkudziesięciu językach na terenie ZSRR, według kolejności alfabetycznej (*а–я*) od języka adygejskiego: „Ударник" (‘Przodownik’) oraz azerskiego (azerbejdżańskiego): „Зәрбәчи колхозчу" (‘Kołchoźnik-przodownik’), po język czuwaski: „Çамрăк ударник" (‘Młody Przodownik’) (*Газеты СССР*, 1984, ss. 10, 12, 85).

3.3. Rzeczowniki nazywające symbole komunistyczne

W analizowanych tytułach prasy wydawanej w języku polskim eksponowano także symbole związane z komunizmem, jak znaki ruchu robotniczego: *sierp* i *młot* w nazwach centralnych gazet polskojęzycznych na Ukrainie („Sierp") i Białorusi („Młot"). Pojawia się też słowo *gwiazda*: „Gwiazda Młodzieży". W ikonografii sowieckiej pięcioramienna gwiazda oznaczała zwycięstwo komunizmu w pięciu częściach świata.

Przymiotnik *czerwony* w znaczeniu ‘sowiecki, komunistyczny’ został wyzyskany w skromnym stopniu, nie znalazł się w tytule żadnego ze znaczących periodyków. Symboliczny wydźwięk ma pismo „Goniec Czerwony", wydawane w szczególnym momencie – podczas ofensywy wojsk bolszewickich na Polskę w 1920 roku (w trakcie wojny polsko-sowieckiej) jako organ Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski, który miał być marionetkowym rządem Polski (planowanej Polskiej Republiki Rad).

Inny leksem ważny dla ówczesnej propagandy: *sztandar*, został umieszczony w czterech tytułach periodyków polskojęzycznych: „Sztandar Komunizmu" i in.

---

[9] Przekłady tytułów prasowych pochodzą od autorki artykułu, z mniej znanych języków – przekłady na podstawie rosyjskiego tłumaczenia w publikacji „Газеты СССР" (*Газеты СССР*, 1970–1984).

[10] Wierchniewilujsk – miejscowość w Jakucji.

W „Sztandarze Komunizmu" w winietę tytułową wpisano cytat z rewolucyjnej pieśni pt. „Czerwony sztandar": „Nasz sztandar płynie ponad trony".

„Czerwony Sztandar" to tytuł znaczącego pisma komunistycznego drukowanego w II Rzeczpospolitej. Obok wspomnianego „Nowego Przeglądu" było to podstawowe wydawnictwo KPP (wyd. Warszawa 1919–1922, 1924–1938) (Meglicka, 1961a).

Charakterystyczny dla sowieckiej ikonografii był też symbol wschodzącego słońca, oznaczający nową epokę w życiu kraju. Wizerunek wschodzącego słońca wraz ze złotym sierpem i młotem oraz czerwoną pięcioramienną gwiazdą były elementami godła ZSRR, które obowiązywało w niemal niezmienionej postaci od 1923 roku aż do upadku państwa. Odniesienie do światła, jasności pojawiło się w tytułach periodyków: „Do Światła" oraz „Świt". Kwartalnik „Do Światła" zawierał materiały edukacyjne do wykorzystania przy alfabetyzacji dorosłych (w tzw. punktach likwidacji niepiśmienności 'analfabetyzmu'), tytuł ma więc również sens metaforyczny związany z „oświeceniem" poprzez naukę czytania i pisania. Z kolei nazwa pisma „Świt" to przenośnie 'początek, zaranie czego' (SJPDor, 1958–1969), tygodnik utworzony w Moskwie w 1926 roku był poświęcony literaturze, publikowali w nim znani polscy komuniści przebywający w ZSRR, w 1927 roku został zastąpiony przez „Trybunę Radziecką" (por. Sierocka, 1968, s. 50).

Należy dodać, że wymienione symbole komunistyczne są również stale obecne w formie graficznej na kartach badanych periodyków, głównie w ilustracjach propagandowych, są też inkorporowane w winiety tytułowe periodyków czy winiety działów tematycznych.

Omawiane symbole komunistyczne występowały w tytułach prasowych wydawanych ówcześnie w języku rosyjskim, a także białoruskim, ukraińskim oraz innych językach narodów i mniejszości narodowych ZSRR. Liczne były medionimy z przymiotnikiem oznaczającym kolor czerwony: ros. *красный*, biał. *чырвоны*, ukr. *червоний* (por. *Газеты СССР*, 1984). Nazwa koloru czerwonego wykorzystywana była w tytułach periodyków publikowanych w kilkudziesięciu językach, w kolejności alfabetycznej (*а–я*) od języka abazyńskiego (abazyjskiego): „Черкес плъыжь" ('Czerwony Czerkies'), abchaskiego: „Аҧсны каҧшь" ('Czerwona Abchazja') i awarskiego: „БагIарал мугIрул" ('Czerwone Góry'), po język jakucki: „Кыһыл Сулус" ('Czerwona Gwiazda') (*Газеты СССР*, 1984, ss. 10, 88).

Powielano także model nazewniczy z kolejnymi nazwami symboli, jak *sierp* oraz *młot* – np. biał. „Молат" ('Młot'), ukr. „Серп і молот" ('Sierp i Młot'), „Плуг і молот" ('Pług i Młot'), *sztandar* – np. ros. „Колхозное знамя" ('Sztandar Kołchozu'), biał. „Бальшавіцкі сцяг" ('Bolszewicki Sztandar'), „Калгасны сцяг" ('Sztandar Kołchozu'), ukr. „Більшовицький прапор" ('Bolszewicki Sztandar'), „Прапор комунізму" ('Sztandar Komunizmu') czy *gwiazda* – np. ros. „Красная звезда" ('Czerwona Gwiazda'), biał. „Калгасная звязда" ('Gwiazda Kołchozu'), „Чырвоная зорка" ('Czerwona Gwiazda'), ukr. „Більшовицька зірка" ('Bolszewicka Gwiazda'),

„Прикордонна зірка” (‘Pograniczna Gwiazda’), „Червона зірка” (‘Czerwona Gwiazda’) (por. *Газеты СССР*, 1984).

3.4. Rzeczowniki nazywające czynności

Kolejną grupę w badanym zbiorze tytułów prasy polskojęzycznej stanowią onimy zawierające nazwy czynności. Są to rzeczowniki odnoszące się do pracy w rolnictwie – *orka*: „Orka” i in., *siew*: „O Siew Bolszewicki”. Tego typu tytuły zapowiadają, że adresatem jest czytelnik na wsi. „Orka” to główny periodyk polskojęzyczny na Białorusi, który pierwotnie ukazywał się jako „Młot” (do roku 1926), zmiana tytułu wiązała się ze sprecyzowaniem profilu pisma (Myśliński, 1972).

Następne nazwy czynności nawiązują do metaforyki militarnej – *natarcie*: „Natarcie Socjalistyczne”, *szturm*: „Szturm Bolszewicki” i in. Periodyki ze słowami *natarcie* i *szturm* w tytułach nie mają charakteru wojennego, w odróżnieniu na przykład od „Żołnierza Polskiego” / „Żołnierza Rewolucji”, który podczas wojny polsko-sowieckiej szerzył propagandę bolszewicką wśród żołnierzy polskiej armii. Wszystkie wydawane były w pierwszych latach stalinizmu (początek lat 30. XX wieku) na szczeblu rejonowym, leksemy *natarcie* i *szturm* zostały zaś użyte w ich nazwach w sensie przenośnym. W propagandzie wczesnego stalinizmu metafora walki służyła mobilizacji społeczeństwa do wydajnej pracy przy wypełnianiu zadań produkcyjnych pierwszej *pięciolatki*. Taką misję pełniły wymienione pisma rejonowe (Dzięgiel i in., 2016).

Tytuły zawierające leksykę militarną występowały też w czasopiśmiennictwie wydawanym ówcześnie w języku rosyjskim oraz innych językach istniejących na obszarze ZSRR, por. medionimy z odpowiednikami ros. leksemów *наступление* ‘natarcie’ oraz *штурм* ‘szturm’ w opracowaniu „Газеты СССР” (*Газеты СССР*, 1984). Na przykład w języku ukraińskim ukazywały się pisma „Більшовицький наступ” (‘Bolszewickie Natarcie’), „Соціалістичний наступ” (‘Socjalistyczne Natarcie’), „Більшовицький штурм” (‘Bolszewicki Szturm’), „Соціалістичний штурм” (‘Socjalistyczny Szturm’). Periodyki tego typu powtarzały model tytułów rosyjskich, jak „Социалистическое наступление” (‘Socjalistyczne Natarcie’), „Комсомольский штурм” (‘Komsomolski Szturm’).

3.5. Rzeczowniki odnoszące się do środowisk społecznych i zawodowych

Niektóre analizowane tytuły prasy publikowanej w języku polskim zawierają słownictwo odnoszące się do kręgów zawodowych lub gałęzi gospodarki. Są to przede wszystkim leksemy związane z rolnictwem: *kolektyw* (tu: ‘kołchoz’): „O Kolektyw Bolszewicki” i in., *wieś*: „O Wieś Socjalistyczną”, a także *gospodarka kolektywna* (tu:

‘kołchozowa’): „Gospodarka Kolektywna”. Pisma te uzupełniały wyodrębniającą się grupę gazet i czasopism, które były adresowane do środowiska wiejskiego, jak wymienione uprzednio tytuły z komponentami: *kolektywista* (tu: ‘członek kołchozu’) czy *orka*, *siew* oraz *sierp*[11].

Tworzenie tak wielu periodyków, których misja sprowadzała się do szerzenia agitacji wśród chłopów, było zrozumiałe, skoro większość ludności polskiego pochodzenia na Białorusi i Ukrainie stanowili mieszkańcy wsi.

Grupą zawodową, dla której przeznaczono osobne wydawnictwa w języku polskim, byli pracownicy oświaty. W tytule moskiewskiego czasopisma dla nauczycieli wykorzystany został leksem *szkoła*: „Ku Nowej Szkole”, funkcję pedagogiczną spełniał też kijowski „Poradnik Oświatowy” (Sierocka, 1968, s. 49; Ślisz, 1958b, s. 64).

Leksemy oznaczające wieś oraz kołchoz wchodziły też w skład licznych tytułów pism wydawanych po 1917 roku w języku rosyjskim oraz w językach różnych narodów i mniejszości narodowych ZSRR, por. tytuły z odpowiednikami ros. *село* ‘wieś’ oraz *колхоз* ‘kołchoz’ w publikacji „Газеты СССР” (*Газеты СССР*, 1984). Przykładowe tytuły: biał. „За бальшавіцкія калгасы” (‘O Bolszewickie Kołchozy’), ukr. „За соціалістичне село” (‘O Wieś Socjalistyczną’)[12], „Колгоспне село” (‘Wieś Kołchozowa’), „До нового села” (‘Ku Nowej Wsi’), „Комсомольське село” (‘Wieś Komsomolska’), „Більшовицький колгосп” (‘Bolszewicki Kołchoz’), „За ударний колгосп” (‘O Przodowniczy Kołchoz’). Wiele pism drukowanych w różnych językach kierowano też do środowiska oświaty, np. biał. „Настаўніцкая газета” (‘Gazeta Nauczycielska’), ukr. „Наука і освіта” (‘Nauka i Oświata’), „Радянська освіта” (‘Sowiecka Oświata’).

3.6. Nazwy własne jako komponenty tytułów

W badanych tytułach pism polskojęzycznych uwzględnione zostały również nazwy własne, przede wszystkim toponimy, które pełnią funkcję lokalizacyjną. Wszystkie odnoszą się do tych regionów Białorusi bądź Ukrainy w granicach międzywojennego ZSRR, w których znajdowały się znaczące ośrodki mniejszości polskiej, tam też wydawano wiele gazet i czasopism w języku polskim.

Pojawiają się terminy historyczno-geograficzne – *Polesie*: „Socjalistyczne Polesie”, *Wołyń*: „Wołyń Radziecki”. Potocznym zabarwieniem odznaczają się nazwy

[11] „Sierp” w początkach emisji (1922) miał podtytuł: „Pismo poświęcone sprawom wsi”, a litery słowa sierp w winiecie tytułowej były stylizowane na snopy zboża z wizerunkiem sierpa na pierwszym planie. Nazwa „Sierp” odsyła więc nie tylko do symbolu komunistycznego, lecz także informuje o profilu pisma.

[12] Periodyk „За соціалістичне село” zawierał polskojęzyczny dodatek z przełożonym na język polski tytułem „O Wieś Socjalistyczną”, który następnie był publikowany jako odrębne wydawnictwo (Dzięgiel i in., 2016, s. 222).

Dzierżyńszczyzna: „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny", i *Marchlewszczyzna*: „Marchlewszczyzna Radziecka". Pierwszy periodyk publikowany był na Białorusi w Polskim Rejonie Narodowym im. Feliksa Dzierżyńskiego, znanym jako *Dzierżyńszczyzna*, drugi – na Ukrainie w Polskim Rejonie Narodowym im. Juliana Marchlewskiego, znanym jako *Marchlewszczyzna*. Do tytułów, w których występują nazwy kolejnych regionów, należą: „Bolszewik Olewszczyzny" (Ukraina: Olewsk), „Kolektywista Emelczyńszczyzny" (Ukraina: Emilczyn, w stopce: Emelczyno), „Komsomolec Żytomierszczyzny" (Ukraina: Żytomierz), „Orka w Kopylszczyźnie" (Białoruś: Kopyl), „Szturmowiec Kojdanowszczyzny" (Białoruś: Kojdanów).

Funkcję lokalizacyjną w badanych tytułach spełnia ponadto rzeczownik pospolity *pogranicze*: „Komsomolec Pogranicza" i in. oraz przymiotnik *pograniczny*: „Pograniczna Prawda". Ludność polskiego pochodzenia była rozlokowana często w pobliżu międzywojennej granicy polsko-sowieckiej. Jedno z lokalnych pism wydawanych w strefie nadgranicznej: „Komunard Pogranicza" drukowano w Wołoczyskach, leżących na prawym brzegu Zbrucza. Miejscowość ta do września 1939 roku była najdalej na zachód wysuniętym punktem ZSRR.

Przykład transonimizacji stanowi tytuł „Dzierżyniec" tożsamy z antroponimem *Dzierżyniec*, tj. pracownik zakładów metalurgicznych im. Feliksa Dzierżyńskiego w Zaporożu-Kamienskoje (tak zwanej Dzierżynki) (Dzięgiel i in., 2016, s. 247). „Dzierżyniec" został przemianowany w 1933 roku na „Głos Metalowca". Adresatami pisma byli przede wszystkim pracownicy wspomnianych zakładów, wydawnictwo odróżniało się więc profilem od licznych na Ukrainie pism skierowanych do ludności wiejskiej.

Wymienić warto jeszcze jeden tytuł zawierający nazwę własną: „Szlak Października". Słowo *Październik* ma referencję jednostkową, oznacza rewolucję bolszewicką 1917 roku, w oficjalnej wersji sowieckiej znaną jako *Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa* (ros. Великая Октябрьская социалистическая революция).

Podane powyżej polskojęzyczne tytuły z komponentem w postaci toponimu często są dokładnymi odpowiednikami nazw periodyków białorusko- bądź ukraińskojęzycznych, por. ukr. „Соціалістичне Полісся" – „Socjalistyczne Polesie", ukr. „Радянська Волинь" – „Wołyń Radziecki", ukr. „Більшовик Олевщини" – „Bolszewik Olewszczyzny", ukr. „Колективіст Ємільчинщини" – „Kolektywista Emelczyńszczyzny", biał. „Ударнік Дзержыншчыны" – „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny", biał. „Ударнік Койданаўшчыны" – „Szturmowiec Kojdanowszczyzny". Podobnie rzecz się ma w wypadku tytułów ukr. „Прикордонна правда" – pol. „Pograniczna Prawda", ukr. „Дзержинець" – pol. „Dzierżyniec", ukr. „Шлях Жовтня" – pol. „Szlak Października".

Powyższe medionimy są tłumaczeniami tytułów z języka białoruskiego bądź języka ukraińskiego. Wspomniane pisma stanowiły bowiem początkowo dodatki do lokalnych periodyków białorusko- bądź ukraińskojęzycznych, z czasem były drukowane oddzielnie (Dzięgiel i in., 2016, ss. 222–223; Myśliński, 1972, s. 110).

Analogiczne modele nazewnicze zawierające toponimy są powszechne w tytułach prasy wydawanej w ZSRR w różnych językach, przykładowo: „Дагъистаналъул комсомол" (jęz. awarski, 'Komsomolec Dagestanu'), „Алтай большевигі" (jęz. kazachski, 'Bolszewik Ałtaju'), „Saporoshjer Kolchoznik" (jęz. niemiecki, „Kołchoźnik Zaporoża'), „Большевики Конибодом" (jęz. tadżycki, 'Bolszewik Konibodomu'[13]) (*Газеты СССР*, 1984, ss. 10, 31, 46, 50).

3.7. Tytuły w postaci wyrażenia przyimkowego

Wśród zgromadzonych tytułów prasy polskojęzycznej wyróżniają się medionimy, które mają kształt wyrażeń przyimkowych: „Do Światła", „Ku Nowej Szkole", „Na Barykady", dalej seria z inicjalnym przyimkiem *o...* : „O Bolszewickie Kolektywy", „O Kolektyw Bolszewicki", „O Siew Bolszewicki", „O Młodzież Bolszewicką", „O Tempo Bolszewickie", „O Wieś Socjalistyczną". Zarówno tytuły wymienione w pierwszej kolejności, jak i grupa z *o...* inicjalnym, to „ściągnięte" frazy z elidowanym czasownikiem bądź rzeczownikiem nazywającym czynność, np. *idziemy / idźmy /dążenie*: *do światła; ku nowej szkole; na barykady*; następnie *staramy się / starajmy się / starania*: *o bolszewickie kolektywy* itp.

Biorąc pod uwagę następującą w początkach stalinizmu ekspansję leksyki militarnej w języku propagandy, trafne byłoby również poprzedzenie przyimka *o...* słowami o proweniencji militarnej, np. *walczyć* bądź *walka*: *walczymy / walczmy / walka*: *o bolszewickie kolektywy* itp. Nazwy z inicjalnym *o...* zostały utworzone na początku lat 30. XX wieku, ten specyficzny model nominacji gazet stanowi odbicie ówczesnych haseł propagandowych, np. *walka o wykonanie zadań siewów wiosennych* („Sierp" 1931, nr 4) – „O Siew Bolszewicki"; *walka o bojowe tempo dokończenia sprzętu urodzaju* 'zbioru plonów' („Sierp" 1931, nr 4) – „O Tempo Bolszewickie" itp. Tego typu tytuły to rodzaj apelu do czytelników (por. tytuł-agitator: Pisarek, 2000, s. 11).

Warto odnotować trwałość szablonu „o + biernik" w propagandzie komunistycznej –występował po II wojnie światowej m.in. w oficjalnym języku PRL. Michał Głowiński (Głowiński, 2009, s. 39) nazywa ten szablon „biernikiem postulatywnym", dodając, że w okresie PRL występuje w zasadzie tylko w propagandzie („w nowomowie"), staje się jej „znakiem firmowym". Trafne jest spostrzeżenie Głowińskiego: „»O« z biernikiem, w przypadku gdy przyimka nic nie poprzedza, nadaje postulatywności kształt czysty i niczym nie zakłócony (gdyby tytuł artykułu brzmiał: »Starania o pomyślny rozwój szkoły dziesięcioletniej« [zamiast »O pomyślny rozwój szkoły dziesięcioletniej«] postulatywność zostałaby zatarta)" (Głowiński, 2009, s. 39).

[13] Konibodom – miasto w Tadżykistanie.

Tytuły w postaci wyrażeń przyimkowych występują również w wypadku gazet wydawanych w języku rosyjskim i innych, np. ros. „К свету!" ('Do Światła'), ukr. „До комунізму" ('Do Komunizmu'), „До нового села" ('Ku Nowej Wsi') (por. *Газеты СССР*, 1970, 1984).

Bardzo liczne pisma drukowane w rożnych językach powielały model tytułu z hasłem-wezwaniem do realizacji bieżących zadań politycznychi gospodarczych. W językach rosyjskim, białoruskim i ukraińskim są to tytuły rozpoczynające się od przyimka *за* 'o' z rzeczownikami (i ich określeniami) w bierniku, np. ros. „За большевистский колхоз" ('O Bolszewicki Kołchoz'), biał. „За бальшавіцкія калгасы" ('O Bolszewickie Kołchozy'), ukr. „За більшовицький колгосп" ('O Bolszewicki Kołchoz').

W medionimach tego typu propagowano nie tylko ogólne slogany, jak ros. „За коммунизм" ('O Komunizm'), lecz także szczegółowe zadania gospodarcze, w tym związane z rolnictwem, np. tytuły rosyjskie „За большевистский сев" ('O Siew Bolszewicki'), „За большевистскую свеклу" ('O Buraki Bolszewickie'), „За социалистическое животноводство" ('O Socjalistyczną Hodowlę Zwierząt'), „За ударные темпы свиноводства" ('O Przodujące Tempo Hodowli Świń'), dalej – z handlem, przemysłem i wydobyciem, np. „За развитие советской торговли" ('O Rozwój Sowieckiego Handlu'), „За томскую нефть и газ" ('O Tomską Ropę i Gaz')[14].

Można przyjąć, że są to krótsze wersje medionimów, które w pełniejszej postaci zawierają słownictwo militarne, jak *бой* 'bój' czy *борьба* 'walka', por. rosyjskie tytuły „В бой за коллективизацию" ('Do Walki o Kolektywizację'), „В бой за никель" („Do Walki o Nikiel'), „В бой за рыбу" ('Do Walki o Ryby'), „Борьба за коллективизацию" (Walka o Kolektywizację'), „Борьба за колхоз" ('Walka o Kołchoz'), „Борьба за лес" ('Walka o Las'). Te same hasła przedstawiane są w tytułach prasowych w dłuższej lub krótszej postaci, np. „В бой за урожай", ('Do Walki o Plony'), „Борьба за урожай" ('Walka o Plony'), „За высокий урожай" ('O Wysokie Plony').

Ogólny rejestr periodyków rosyjskich z lat 1917–1960 opatrzonych nazwą z inicjalnym przyimkiem *за* 'o' plus rzeczownik w bierniku oraz periodyków w innych językach z tytułami stanowiącymi odpowiedniki tej rosyjskiej konstrukcji zawiera ponad 500 pozycji (*Газеты СССР*, 1976).

Dla języka białoruskiego podano 25 tego typu tytułów, np. „За бальшавіцкія тэмпы" ('O Bolszewickie Tempo'), „За высокі ўраджай" ('O Wysokie Plony'), „За калектывізацыю" ('O Kolektywizację'), dla ukraińskiego – ponad 80, np. „За більшовицький врожай" ('O Bolszewickie Plony'), „За більшовицькі темпи" ('O Bolszewickie Tempo'), „За міцний колгосп" ('O Silny Kołchoz'), „За соціалістичне рибальство" ('O Socjalistyczne Rybołówstwo'), „За темпи" ('O Tempo'), „За ударний

---

[14] Przykłady pism z tytułami wymienionymi w tym akapicie są dostępne w repozytorium cyfrowym Tomskiego Uniwersytetu Państwowego: http://vital.lib.tsu.ru/.

колгосп” (‘O Przodowniczy Kołchoz’) (*Газеты СССР*, 1984). Pisma z tytułami w analogicznej postaci ukazywały się w większości z ponad 80 języków uwzględnionych w opracowaniu „Газеты СССР”. Na przykład odpowiednikami rosyjskich onimów „За большевистские колхозы” (‘O Bolszewickie Kołchozy’) oraz „За большевистский колхоз” (‘O Bolszewicki Kołchoz’) były tytuły: białoruski „За бальшавіцкія калгасы”, ukraiński „За більшовицькі колгоспи” oraz „За більшовицький колгосп”, polski „O Bolszewickie Kolektywy” oraz „O Kolektyw Bolszewicki”, ale także np. azerski „Болшевик колхозу уғрунда”, baszkirski „Большевистик колхозға”, gruziński „ბოლშევიკური კოლმეურნეობისათვის” (transl. Bolshevikuri Kolmeurneobebisatvis), kabardyno-czerkieski „Большевистскэ колхозхэм гуIэбэнын”, kazachski „Большевиктік колхоз үшін”, kirgiski „Большевиктик колхоздор үчүн”, niemiecki „Für bolschewistische Kollektive”, tadżycki „Барои колхози большевики”, tatarski „Большевистик колхоз өчен”, uzbecki „Большевик колхозлар учун”, chakaski „Большевик колхозтары ӱчӱн”, czuwaski „Большевиклэ колхоссемшен”, a także estoński (wydawany na początkulat 50. XX w.) „Bolševistlike Kolhooside eest” (*Газеты СССР*, 1984, ss. 11, 18, 24, 31, 36, 45, 49, 51, 58, 83–85).

3.8. Tytuł w postaci frazy werbalnej

Eksplicytnie dyrektywny charakter ma tytuł pisma polskojęzycznego adresowanego do dzieci w wieku szkolnym „Bądź Gotów!”. Jest to jedyny w rozpatrywanym zbiorze medionim w postaci frazy werbalnej. Tytuł przywołuje motto dziecięcej organizacji pionierskiej: „Do walki o sprawę robotniczą – bądź gotów!” Odzew: „Zawsze gotów!” (ros. „К борьбе за рабочее дело – будь готов!” Odzew: „Всегда готов!”)[15]. Nad winietą tytułową „Bądź Gotów” figurowały dwa hasła: „Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!” oraz „Do walki o sprawę robotniczą – bądź gotów!”. Motto pionierskie często występowało na szpaltach pisma w zmodyfikowanej postaci. Na przykład tekst życzeń od redakcji „Sierpa” wydrukowany na pierwszej stronie „Bądź Gotów!” (nr 1, 1932) zawiera takie hasła: „Bądź gotów – do komunistycznego wychowania trzeciej zmiany bolszewickiej! / Bądź gotów – do wykonania uchwał partii o szkolnictwie! / Bądź gotów – do walki o wysoką jakość nauki! / Bądź gotów – do walki o bezklasowe społeczeństwo socjalistyczne!”.

Wykaz medionimów będących odpowiednikami rosyjskiego „Будь готов!” (‘Bądź Gotów!’) można znaleźćw opracowaniu „Газеты СССР”. Taki tytuł noszą m.in. periodyki w językach: ałtajskim „Белен бол”, jidysz „זיי גרייט!” (transl. Zai Greit!), maryjskim (dialekt łąkowy) „Ямде лий”, niemieckim „Sei bereit”, udmurckim

[15] Początek hasła nawiązywał do dewizy ruchu skautowego, który został zapoczątkowany na przełomie wieku XIX i XX w Anglii i USA: por. ang. „Be Prepared”. W rozwijającym się w II Rzeczpospolitej ruchu harcerskim odpowiednikiem ang. „Be Prepared” stało się zawołanie „Czuwaj”.

„Дась лу!”, uzbeckim „Бўл тайёр”, jakuckim „Бэлэм буол” (*Газеты СССР*, 1984, ss. 14, 28, 43, 46, 57, 58, 87).

3.9. Przymiotniki jako komponenty tytułów

Omawiane w poprzednich akapitach rzeczowniki w badanych tytułach polskojęzycznych pełnią funkcję ośrodka frazy nominalnej, np. „Komunista Polski”, przydawki w dopełniaczu, np. „Głos Komunisty”, bądź wchodzą w skład wyrażenia przyimkowego, np. „O Wieś Socjalistyczną”. Onimizacji podlegają również przymiotniki. Są to w większości przymiotniki pochodne, derywowane między innymi od wymienionych wcześniej rzeczowników. Najwyższą frekwencję w zbiorze przymiotników mają: *bolszewicki* (f=9), *radziecki* (f=5), *socjalistyczny* (f=4), *czerwony* tu: ‘komunistyczny’ (f=3), *komunistyczny* (f=3). Użycie melioryzowanych przymiotników, jak *bolszewicki*: „O Kolektyw Bolszewicki”, „O Siew Bolszewicki” „O Tempo Bolszewickie” i in., pozwala na uwypuklenie funkcji propagandowej tytułów.

Rzecz jasna, tytuły rosyjskie z przymiotnikami *большевистский, советский, красный, социалистический, коммунистический*[16] są bardzo licznie reprezentowane w wykazie medionimów przedstawionym w opracowaniu „Газеты СССР”. Odpowiedniki tychże słów rosyjskich są też powszechnie wykorzystywane w tytułach pism wydawanych w innych językach narodów i mniejszości narodowych ZSRR, występują w większości z ponad 80 języków uwzględnionych we wspomnianej publikacji (por. *Газеты СССР*, 1984).

Oprócz tego w nazwach pism polskojęzycznych dla dzieci i młodzieży stosowane są określenia odnoszące się do grupy wiekowej czytelników: *młody* (f=2) i *młodociany* (f=1), pozostałe przymiotniki mają pojedyncze egzemplifikacje.

Osobne miejsce zajmuje leksem *polski*, który – jak się wydaje – powinien mieć zastosowanie w nazwach gazet i czasopism adresowanych do mniejszości polskiej. Jednak – poza krótkim okresem tuż po rewolucji bolszewickiej – nie był używany. Występuje w tytułach trzech wczesnych periodyków, każdorazowo nie dłużej niż 3 miesiące – „Polska Prawda” (grudzień 1917 – luty 1918, wcześniej: „Prawda”)[17], „Komunista Polski” (luty–marzec 1919, później: „Głos Komunisty”), oraz „Żołnierz Polski” (maj–lipiec 1920, później: „Żołnierz Rewolucji”).

Po wojnie polsko-sowieckiej (1919–1921) oraz po utworzeniu ZSRR (1922) w żadnej nazwie polskojęzycznego periodyku nie figurował przymiotnik *polski*. Zapewne przyczyną było to, że przywoływał skojarzenia z ościenną II Rzeczpospolitą,

---

[16] Pol. *bolszewicki*, *sowiecki*, *czerwony*, *socjalistyczny*, *komunistyczny*.

[17] Zmiana nazwy była podyktowana zapewne tym, że tytuł „Prawda” (ros. „Правда”) nosił moskiewski dziennik, będący organem prasowym partii bolszewickiej (późniejszej Komunistycznej Partii ZSRR), więc najważniejszą gazetą w państwie (od 1917 roku aż do upadku państwa).

której wizerunek kształtowano negatywnie również w prasie skierowanej do mniejszości polskiej (Polska: *burżuazyjna, faszystowska, pańska*, por. Dzięgiel, 2016b).

4. Podsumowanie

Po rewolucji 1917 roku zmienił się cel istnienia prasy w ZSRR oraz jej charakter. Gazety i czasopisma, w tym te drukowane w języku polskim, nie są autonomiczne, stanowią oficjalne wydawnictwa partii bolszewickiej i instytucji podporządkowanych władzy.

W rozpatrywanym zbiorze medionimów najwyższą frekwencję ma słownictwo reprezentujące kilka grup złożonych z wyrazów podstawowych i ich derywatów[18]. Na pierwszym miejscu są: *bolszewik*, *bolszewicki* (łączna frekwencja=10) oraz *komuna, komunizm, komunista*, *komunistyczny* (f=9). Do tej ostatniej grupy można dodać jeszcze dwa leksemy: *komunard* (f=1) oraz *towarzysz* (f=2), ponieważ mają tu znaczenie ‘komunista’. Drugą lokatę zajmują: *szturm, szturmowiec*, *szturmowy* (f=8) (słownictwo militarne uzupełnia odnotowane jeden raz słowo *natarcie*). Na trzeciej pozycji są: *rada, radziecki* (f=6). Dalsze miejsca zajmują: *kolektyw* tu: ‘kołchoz’, *kolektywista* tu: ‘członek kołchozu’, *kolektywny* tu: ‘kołchozowy’ (f=5), *komsomolec*, *komsomolski* (f=5) oraz *socjalizm, socjalistyczny* (f=5).

Wymienione jednostki leksykalne wchodzą w skład ogółem 53 medionimów, czyli tworzą większość badanych nazw gazet i czasopism. Jak pokazuje zestawienie tytułów pism polskojęzycznych z tytułami prasy wydawanej w języku rosyjskim oraz językach narodów i mniejszości narodowych ZSRR, nazwy periodyków drukowanych w ponad 80 językach wykorzystują często ten sam sowiecki leksykon zapożyczony z dominującego politycznie języka rosyjskiego. Tworzą się różnojęzyczne serie nazewnicze, dla których matrycę stanowią tytuły rosyjskie.

Medionimy współtworzą jednolity system z innymi ogniwami komunikacji politycznej w ZSRR, takimi jak przemówienia agitacyjne wygłaszane na żywo, plakaty propagandowe, gazetki ścienne, hasła zamieszczane w przestrzeni publicznej, w późniejszym okresie – radio.

Omawiane w prezentowanym tekście leksemy tworzą nie tylko tytuły periodyków, ale też inne nazwy własne wprowadzane po roku 1917. Historyczne onimy, np. nazwy miejscowości, ulic i placów, szkół, zakładów pracy, są masowo zastępowane nowymi, oddającymi porewolucyjne realia. Powstaje ujednolicony sowiecki system nazewniczy, powielający te same szablony. Można mówić o swego rodzaju „dekretowaniu języka” przez władze (Drawicz, 1992, s. 76).

[18] Poza zestawieniem statystycznym zostawiam leksemy, które można opisać jako „gatunkowe”, jak *głos* i in.

Przegląd chronologiczny nazw periodyków pozwala też wskazać początek lat 30. XX wieku, czyli pierwsze lata stalinizmu, jako moment przełomowy w historii czasopiśmiennictwa polskojęzycznego w ZSRR. Powstały wówczas tytuły, które miały eksplicytny charakter agitacyjny, jak wymienione „O Tempo Bolszewickie" i in., a także zawierały leksykę militarną, jak „Szturm Bolszewicki" i in. Zaznaczyła się też homogenizacja systemu nazewniczego – niektóre wcześniej istniejące nazwy periodyków zmieniano na bardziej propagandowe, np. „Szlak Października" (1932–1933) na „O Bolszewickie Kolektywy" (1933–1935), „Marchlewszczyzna Radziecka" (1930–1934) na „Szturmowiec Pól" (1934–1935, pismo zostało zamknięte wraz z likwidacją Polskiego Rejonu Narodowego im. Juliana Marchlewskiego).

Na koniec warto zasygnalizować losy wybranych leksemów charakterystycznych dla nazw badanych polskojęzycznych gazet i czasopism w polszczyźnie PRL. W powojennej Polsce w agitacji komunistycznej nie wykorzystywano tej części znanego słownictwa sowieckiego, która w II Rzeczpospolitej była obciążona negatywnymi konotacjami. Przykład słów, które miały w Polsce negatywny odbiór, stanowią: *bolszewik* i pochodne, *komuna* i pochodne, a także *towarzysz* (Kamińska-Szmaj, 1994, 2007; Zaron, 2010). Negatywny stereotyp *bolszewika* funkcjonował w społeczeństwie polskim przynajmniej od czasu wojny polsko-sowieckiej (1919–1921), por. *hordy bolszewickie, piekło bolszewickie, zaraza bolszewicka* i in. (Kamińska-Szmaj, 1994, ss. 132–167). Irena Kamińska-Szmaj, analizując taktykę propagandową komunistów polskich (Polskiej Partii Robotniczej) w latach 1945–1948, czyli przed utworzeniem PZPR, pisze wprost o „zamazywaniu korzeni komunistycznych" poprzez unikanie leksyki charakterystycznej dla ruchu komunistycznego, w tym dla przedwojennej Komunistycznej Partii Polski (Kamińska-Szmaj, 2017, ss. 93–94).

Potwierdzeniem konkluzji Ireny Kamińskiej-Szmaj jest również strategia nadawania nazw gazetom zakładanym przez polskich komunistów po roku 1944. W tytułach prasowych nie wykorzystywano słów *komunizm, komunistyczny* itp. Organem Komitetu Centralnego PPR w początkach tzw. Polski Ludowej był „Głos Ludu" (1944–1948), sukcesorem tego pisma, po utworzeniu PZPR w roku 1948, była zaś „Trybuna Ludu" – oficjalne wydawnictwo Komitetu Centralnego PZPR (1948–1990), sztandarowa gazeta PRL.

Analizowane w niniejszym artykule tytuły polskojęzycznych gazet i czasopism wydawanych w międzywojniu na terenie ZSRR pozostają dokumentem wczesnego etapu oddziaływania sowieckiej wersji języka rosyjskiego na polszczyznę, najczęściej są rozpoznawalne ze względu na ścisły związek z językiem ówczesnej propagandy. Odbija się w nich brak pluralizmu politycznego, większość powiela oficjalne schematy nazewnicze i zestawienia słów.

Wykaz skrótów słowników

Arct – *Ilustrowany słownik języka polskiego*, red. M. Arct, Warszawa 1939.

SJPDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.

SJPSzym – *Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak*, t. 1–3, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978–1981.

SUsz – *Толковый словарь русского языка*, т. 1–4, ред. Д. Н. Ушаков, Москва 1935–1940.

SW – *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.

TSJSow – Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., *Толковый словарь языка Совдепии,* Санкт-Петербург 1998.

WSJP PAN – *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2007. http://www.wsjp.pl.

Bibliografia

Arct, M. (Red.). (1939). *Ilustrowany słownik języka polskiego*. Wydawnictwo M. Arcta.

Chłądzyńska, J. (2000). Analiza tytułów czasopism polskich. *Onomastica: Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu*, *45*, 231–267.

Daszkiewicz, J. (1966). Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej: Zarys historyczno-bibliograficzny. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, *5*(2), 84–137.

Doroszewski, W. (Red.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [SJPDor] (T. 1–11). Wiedza Powszechna; Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Drawicz, A. (1992). Język zwycięzców: O sowieckiej nowomowie. W A. Drawicz, *Spór o Rosję* (ss. 113–128). Oficyna Wydawnicza Interim.

Dzięgiel, E. (Red.). (2016a). *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł*. Instytut Języka Polskiego PAN. https://prasapolukr.ijp.pan.pl

Dzięgiel, E. (2016b). Przymiotnik *czerwony* w polskojęzycznej prasie wydawanej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku. *Acta Baltico-Slavica*, *40*, 206–231. https://doi.org/10.11649/abs.2016.010

Dzięgiel, E., Czarnecka, K., Kowalska, D. A., & Yanushevska, L. (2016). *Polskojęzyczna prasa na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939: Przegląd tytułów i treści.* Instytut Języka Polskiego PAN.

Głowiński, M. (2009). *Nowomowa i ciągi dalsze: Szkice dawne i nowe*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas".

Graczykowska, T. (2018). *Słownictwo „Trybuny Radzieckiej" wydawanej w Moskwie w latach 1927–1938*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Biało-*

rusi Radzieckiej w okresie międzywojennym: Polszczyzna pisana. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Kamińska-Szmaj, I. (1994). *Judzi, zohydza, ze czci odziera: Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923*. Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Kamińska-Szmaj, I. (2007). *Agresja językowa w życiu publicznym: Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kamińska-Szmaj, I. (2017). *Język polskiej lewicy: Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (Red.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Nakładem prenumeratorów.

Meglicka, M. (1961a). Czerwony Sztandar. *Zeszyty Prasoznawcze*, *1961*(1–2), 45–51.

Meglicka, M. (1961b). Towarzysz: Organ Komitetu Centralnego Związku Młodzieży Komunistycznej w Polsce. *Pokolenia: Biul. Kom. Hist. KC ZMS*, *1961*(3), 77–85.

Meglicka, M. (1983). Prasa Komunistycznej Partii Polski w latach 1918–1938. W J. Myśliński & A. Ślisz (Red.), *Z dziejów polskiej prasy robotniczej 1879–1948* (ss. 96–155). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Mędelska, J. (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979): T. 2. Lata 1945–1959.* Wydawnictwo Uczelniane WSP.

Mędelska, J. (2004). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979): T. 3. Lata 1960–1979: Cz. 2. Słownictwo, wyrazy.* Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.

Myśliński, J. (1972). Prasa w języku polskim na Białorusi Radzieckiej 1921–1941 (charakterystyka bibliograficzna i przegląd zawartości). *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, *11*(1), 97–116.

Myśliński, J. (1982). *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*. Książka i Wiedza.

Pisarek, W. (2000). Język w mediach, media w języku. W J. Bralczyk & K. Mosiołek-Kłosińska (Red.), *Język w mediach masowych* (ss. 9–18). Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.

Sierocka, K. (1963). *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR („Kultura Mas” 1929–1937)*. Książka i Wiedza.

Sierocka, K. (1968). *Polonia radziecka, 1917–1939: Z działalności kulturalnej i literackiej*. Państwowy Instytut Wydawniczy.

Skowronek, K. (2000). Między „Bluszczem” a „Cosmopolitan”: Tytuły polskich czasopism kobiecych XX wieku. *Onomastica: Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu oraz innym nazwom własnym*, *45*, 269–289.

Skowronek, K. (2004). Od „Trybuny Robotniczej” do „Polish News Bulletin On Line” – o polskim nazewnictwie medialnym. *Nowa Polszczyzna*, *2004*(2), 37–44.

Skowronek, K., & Rutkowski, M. (2004). *Media i nazwy: Z zagadnień onomastyki medialnej*. Lexis.

Szymczak, M. (Red.). (1978–1981). *Słownik języka polskiego* [*SJPSzym*] (T. 1–3). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Ślisz, A. (1958a). Polska prasa komunistyczna w ZSRR w latach 1917–1927 (Cz. 1). *Kwartalnik Prasoznawczy*, *1958*(1–2), 99–107.

Ślisz, A. (1958b). Polska prasa komunistyczna w ZSRR w latach 1917–1927 (Cz. 2). *Kwartalnik Prasoznawczy*, *1958*(3), 61–73.

Ślisz, A. (1968). *Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji (1915–1919)*. Książka i Wiedza.

Zaron, Z. (2010). Zmienne losy towarzysza: Wędrując po słownikach… *Poradnik Językowy*, *2010*(1), 50–56.

Żmigrodzki, P. (Red.). (2007). *Wielki słownik języka polskiego PAN* [WSJP PAN]. Instytut Języka Polskiego PAN. http://www.wsjp.pl

Газеты СССР, 1917–1960: Библиографический справочник (Т. 1–5). (1970–1984). Книга.

Газеты СССР, 1917–1960: Библиографический справочник: Т. 1. Газеты Москвы, Ленинграда и столиц союзных республик. (1970). Книга.

Газеты СССР, 1917–1960: Библиографический справочник: Т. 2. А–И (Краевые, губернские, областные, окружные, уездные, районные, городские, транспортные, военные и другие газеты). (1976). Книга.

Газеты СССР, 1917–1960: Библиографический справочник: Т. 3. К–О (Краевые, губернские, областные, окружные, уездные, районные, городские, транспортные, военные и другие газеты). (1978). Книга.

Газеты СССР, 1917–1960: Библиографический справочник: Т. 4. П–Я (Краевые, губернские, областные, окружные, уездные, районные, городские, транспортные, военные и другие газеты). (1980). Книга.

Газеты СССР, 1917–1960: Библиографический справочник: Т. 5. Вспомогательные указатели. (1984). Книга.

Мокиенко, В. М., & Никитина, Т. Г. (1998). *Толковый словарь языка Совдепии* [TSJSow]. Фолио-Пресс.

Купина, Н. А. (1995). *Тоталитарный язык: Словарь и речевые реакции*. Изд-во Урал. ун-та.

Скляревская, Г. Н. (2001). Слово в меняющемся мире: Русский язык начала XXI столетия: Состояние, проблемы, перспективы. *Исследования по славянским языкам*, *2001*(6), 177–202.

Сурикова, О. Д. (2014). Слова *безбожник* и *беззаветный* в диахронии русского дискурса. *Политическая лингвистика*, *2014*(1), 250–264.

Ушаков, Д. Н. (Red.). (1935–1940). *Толковый словарь русского языка* [SUsz] (Т. 1–4). Государственное издательство иностранных и национальных словарей.

Bibliography (Transliteration)

Arct, M. (Ed.). (1939). *Ilustrowany słownik języka polskiego*. Wydawnictwo M. Arcta.

Chłądzyńska, J. (2000). Analiza tytułów czasopism polskich. *Onomastica: Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu*, *45*, 231–267.

Daszkiewicz, J. (1966). Prasa polska na Ukrainie Radzieckiej: Zarys historyczno-bibliograficzny. *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, *5*(2), 84–137.

Doroszewski, W. (Ed.). (1958–1969). *Słownik języka polskiego* [SJPDor] (Vols. 1–11). Wiedza Powszechna; Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Drawicz, A. (1992). Język zwycięzców: O sowieckiej nowomowie. In A. Drawicz, *Spór o Rosję* (pp. 113–128). Oficyna Wydawnicza Interim.

Dzięgiel, E. (Ed.). (2016a). *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł*. Instytut Języka Polskiego PAN. https://prasapolukr.ijp.pan.pl

Dzięgiel, E. (2016b). Przymiotnik *czerwony* w polskojęzycznej prasie wydawanej na Ukrainie sowieckiej w latach 20. i 30. XX wieku. *Acta Baltico-Slavica*, *40*, 206–231. https://doi.org/10.11649/abs.2016.010

Dzięgiel, E., Czarnecka, K., Kowalska, D. A., & Yanushevska, L. (2016). *Polskojęzyczna prasa na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939: Przegląd tytułów i treści.* Instytut Języka Polskiego PAN.

Gazety SSSR, 1917–1960: Bibliograficheskiĭ spravochnik (Vols. 1–5). (1970–1984). Kniga.

Gazety SSSR, 1917–1960: Bibliograficheskiĭ spravochnik: Vol. 1. Gazety Moskvy, Leningrada i stolits soiuznykh respublik. (1970). Kniga.

Gazety SSSR, 1917–1960: Bibliograficheskiĭ spravochnik: Vol. 2. A–I (Kraevye, gubernskie, oblastnye, okruzhnye, uezdnye, raĭonnye, gorodskie, transportnye, voennye i drugie gazety). (1976). Kniga.

Gazety SSSR, 1917–1960: Bibliograficheskiĭ spravochnik: Vol. 3. K–O (Kraevye, gubernskie, oblastnye, okruzhnye, uezdnye, raĭonnye, gorodskie, transportnye, voennye i drugie gazety). (1978). Kniga.

Gazety SSSR, 1917–1960: Bibliograficheskiĭ spravochnik: Vol. 4. P–IA (Kraevye, gubernskie, oblastnye, okruzhnye, uezdnye, raĭonnye, gorodskie, transportnye, voennye i drugie gazety). (1980). Kniga.

Gazety SSSR, 1917–1960: Bibliograficheskiĭ spravochnik: Vol. 5. Vspomogatel'nye ukazateli. (1984). Kniga.

Głowiński, M. (2009). *Nowomowa i ciągi dalsze: Szkice dawne i nowe.* Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych "Universitas".

Graczykowska, T. (2018). *Słownictwo "Trybuny Radzieckiej" wydawanej w Moskwie w latach 1927–1938*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., & Biesiadowska-Magdziarz, B. (2008). *Język polski na Białorusi Radzieckiej w okresie międzywojennym: Polszczyzna pisana*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Kamińska-Szmaj, I. (1994). *Judzi, zohydza, ze czci odziera: Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923*. Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Kamińska-Szmaj, I. (2007). *Agresja językowa w życiu publicznym: Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Kamińska-Szmaj, I. (2017). *Język polskiej lewicy: Od Wielkiego Proletariatu do końca PRL*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Karłowicz, J., Kryński, A. A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (Vols. 1–8). Nakładem prenumeratorów.

Kupina, N. A. (1995). *Totalitarnyĭ iazyk: Slovar′ i rechevye reaktsii*. Izd-vo Ural. un-ta.

Mędelska, J. (2000). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979): Vol. 2. Lata 1945–1959.* Wydawnictwo Uczelniane WSP.

Mędelska, J. (2004). *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979): Vol. 3. Lata 1960–1979: Pt. 2. Słownictwo, wyrazy.* Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.

Meglicka, M. (1961a). Czerwony Sztandar. *Zeszyty Prasoznawcze*, *1961*(1–2), 45–51.

Meglicka, M. (1961b). Towarzysz: Organ Komitetu Centralnego Związku Młodzieży Komunistycznej w Polsce. *Pokolenia: Biul. Kom. Hist. KC ZMS*, *1961*(3), 77–85.

Meglicka, M. (1983). Prasa Komunistycznej Partii Polski w latach 1918–1938. In J. Myśliński & A. Ślisz (Eds.), *Z dziejów polskiej prasy robotniczej 1879–1948* (pp. 96–155). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Mokienko, V. M., & Nikitina, T. G. (1998). *Tolkovyĭ slovar′ iazyka Sovdepii* [TSJSow]. Folio-Press.

Myśliński, J. (1972). Prasa w języku polskim na Białorusi Radzieckiej 1921–1941 (charakterystyka bibliograficzna i przegląd zawartości). *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, *11*(1), 97–116.

Myśliński, J. (1982). *Polska prasa socjalistyczna w okresie zaborów*. Książka i Wiedza.

Pisarek, W. (2000). Język w mediach, media w języku. In J. Bralczyk & K. Mosiołek-Kłosińska (Eds.), *Język w mediach masowych* (pp. 9–18). Upowszechnianie Nauki – Oświata "UN-O".

Sierocka, K. (1963). *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR ("Kultura Mas" 1929–1937).* Książka i Wiedza.

Sierocka, K. (1968). *Polonia radziecka, 1917–1939: Z działalności kulturalnej i literackiej*. Państwowy Instytut Wydawniczy.

Skliarevskaia, G. N. (2001). Slovo v meniaiushchemsia mire: Russkiĭ iazyk nachala XXI stoletiia: Sostoianie, problemy, perspektivy. *Issledovaniia po slavianskim iazykam*, *2001*(6), 177–202.

Skowronek, K. (2000). Między "Bluszczem" a "Cosmopolitan": Tytuły polskich czasopism kobiecych XX wieku. *Onomastica: Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu oraz innym nazwom własnym*, *45*, 269–289.

Skowronek, K. (2004). Od "Trybuny Robotniczej" do "Polish News Bulletin On Line" – o polskim nazewnictwie medialnym. *Nowa Polszczyzna*, *2004*(2), 37–44.

Skowronek, K., & Rutkowski, M. (2004). *Media i nazwy: Z zagadnień onomastyki medialnej*. Lexis.

Ślisz, A. (1958a). Polska prasa komunistyczna w ZSRR w latach 1917–1927 (Pt. 1). *Kwartalnik Prasoznawczy*, *1958*(1–2), 99–107.

Ślisz, A. (1958b). Polska prasa komunistyczna w ZSRR w latach 1917–1927 (Pt. 2). *Kwartalnik Prasoznawczy*, *1958*(3), 61–73.

Ślisz, A. (1968). *Prasa polska w Rosji w dobie wojny i rewolucji (1915–1919)*. Książka i Wiedza.

Surikova, O. D. (2014). Slova *bezbozhnik* i *bezzavetnyĭ* v diakhronii russkogo diskursa. *Politicheskaia lingvistika*, *2014*(1), 250–264.

Szymczak, M. (Ed.). (1978–1981). *Słownik języka polskiego* [SJPSzym] (Vols. 1–3). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Ushakov, D. N. (Ed.). (1935–1940). *Tolkovyĭ slovar′ russkogo iazyka* [SUsz] (Vols. 1–4). Gosudarstvennoe izdatel′stvo inostrannykh i natsional′nykh slovareĭ.

Zaron, Z. (2010). Zmienne losy towarzysza: Wędrując po słownikach… *Poradnik Językowy*, *2010*(1), 50–56.

Żmigrodzki, P. (Ed.). (2007). *Wielki słownik języka polskiego PAN* [WSJP PAN]. Instytut Języka Polskiego PAN. https://www.wsjp.pl

„Sierp", „Młot", „Trybuna Radziecka": tytuły polskojęzycznej prasy wydawanej w międzywojennym ZSRR

Streszczenie

Przedmiotem badania są tytuły gazet i czasopism publikowanych w języku polskim w latach 1918–1939 na terenie ZSRR. Periodyki te stanowią świadectwo szczególnej epoki – ukazywały się w pierwszych dekadach po rewolucji 1917 roku w warunkach państwowego monopolu informacyjnego. Tytuły gazet i czasopism zostały dostosowane do jednej linii politycznej i ideologicznej obowiązującej w ZSRR. Słownictwo wykorzystane w badanych tytułach prasowych zostało omówione na tle właściwości ówczesnej rosyjskiej propagandy politycznej i kształtującej się na jej wzór propagandy polskojęzycznej.

Słowa kluczowe: polskojęzyczna prasa wydawana w latach 1918–1939 w ZSRR; sowietyzmy w języku polskim; tytuły prasy; onomastyka medialna

Sierp (The Sickle), *Młot* (The Hammer), *Trybuna Radziecka* (The Soviet Tribune): Titles of the Polish-Language Press Published in the Interwar USSR

Abstract

This study is devoted to the titles of newspapers and magazines published in Polish in the USSR in 1918–1939. These periodicals are a reflection of a unique period – they were issued during the first decades after the 1917 revolution, under the conditions of state monopoly on information. The titles of newspapers and magazines had to conform to the single party line and ideology enforced in the USSR. The vocabulary used in the titles under scrutiny is discussed in the context of the features of Russian political propaganda at the time, as well as those of the Polish-language propaganda created on its basis.

Keywords: Polish-language newspapers in the USSR (1918–1939); Sovietisms in the Polish language; press titles; media onomastics

Dr hab. Ewa Dzięgiel, Professor of Linguistics, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences, Cracow/Warsaw; PhD thesis – 2000; habilitation thesis – 2004, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences. Her research interests include history of the Polish language, Polish language in Ukraine, Polish-Ukrainian language contact, dialectology and sociolinguistics.

Bibliography (selected): *Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych: Fleksja imienna i werbalna* [The Polish dialect in the village of Zielona in the Podole region in comparison to other South Borderland dialects: The inflection of nouns and verbs], Kraków (Cracow) 2001; *Polszczyzna na Ukrainie: Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich* [The Polish language in Ukraine: The linguistic situation in selected peasant and gentry villages], Warszawa (Warsaw) 2003; (with Janusz Rieger and Iwona Cechosz-Felczyk), *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku* [The Polish language in Ukraine towards the end of the twentieth century], vol. 1, Warszawa (Warsaw) 2002, vol. 2, Kraków (Cracow) 2007; (with Katarzyna Czarnecka, Dorota A. Kowalska, Lyudmyla Yanushevska), *Polskojęzyczna prasa na Ukrainie sowieckiej w latach 1918–1939: Przegląd tytułów i treści* [Polish-language periodicals in Soviet Ukraine, 1918–1939: An overview of titles and content], Kraków (Cracow) 2016; (editor), *Prasa polskojęzyczna w początkach sowietyzacji Ukrainy: Wybór źródeł* [Polish-language press in the early period of the Sovietisation process in Ukraine: A selection of sources], online: https://prasapolukr.ijp.pan.pl/.

Correspondence: Ewa Dzięgiel, Institute of the Polish Language, Polish Academy of Sciences, Cracow, e-mail: ewa.dziegiel@ijp.pan.pl

Support of the work: This work was supported by core funding for statutory activity from the Polish Ministry of Education and Science.

Competing interests: The author is a reviewer of this journal, but has not reviewed any texts in this volume.

Publication History: Received: 2021-03-08; Accepted: 2021-07-21; Published: 2021-12-21.